

*Васильєв О.В.,**д.е.н., професор,**професор кафедри економіки і оцінки майна підприємства,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця**Марченко О.В.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри фінансів та кредиту
Харківський національний університет будівництва та архітектури*

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ФІНАНСОВОЇ НЕСПРОМОЖНОСТІ МІСТ

Анотація. У статті проаналізовано характерні риси, притаманні містам-банкрутам та містам, що опинились на межі фінансової неспроможності. На підставі проведеного аналізу визначено та узагальнено причини фінансової неспроможності міст. Також висвітлено наслідки банкрутства міста для ключових стейкхолдерів.

Ключові слова: місто, банкрутство, фінансова неспроможність, технічний дефолт.

Постановка проблеми. В сучасних умовах проблема фінансової неспроможності (банкрутства) міст є найбільш актуальною саме для найрозвиненіших країн світу, таких як США, Італія, Німеччина тощо. Оскільки банкрутство міста фактично означає його нездатність розраховуватись за власними зобов'язаннями, в т. ч. соціальними, очевидно, що це є вкрай занепокоїливим явищем. Проте нинішні події, які відбуваються на сході України, та технічний дефолт Києва дають підстави вважати, що зазначений негативний сценарій може бути реалізовано і для деяких вітчизняних міст. Тому є важливим не тільки ближче підійти до визначення причин банкрутства міста, використовуючи реальні приклади, але й дослідити його наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки в Україні досі не існує прецедентів, коли окреме місто було б за рішенням суду визнано банкрутом, вітчизняними науковцями ґрунтовні дослідження на цю тематику не проводились. Основна увага в наукових джерелах приділяється найрізноманітнішим аспектам розвитку міст, однак проблеми їх скорочення при цьому активно не обговорюються. Проте, зважаючи на світові тенденції та нинішні події в Україні, вважаємо доцільним дослідити причини, передумови та наслідки цього явища.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потрібно проаналізувати та систематизувати прояви та наслідки неплатоспроможності міст.

Мета статті полягає в аналізі та визнанні основних причин фінансової неспроможності міст, а також дослідженні можливих наслідків цього явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомим є факт, що всі глобальні процеси соціально-економічних змін беруть свій початок саме у містах. Відповідно, міста першими відчувають ці зміни, що можуть відобразитись на їх розвитку як позитивним, так і негативним чином.

На сьогоднішній день у багатьох розвинених країнах світу все частіше спостерігається таке явище, як банкрутство окремих міст, причому з часом ситуація лише загострюється. Кризові явища в економіці, великі соціальні зобов'язання, масова

депопуляція працездатного населення в поєднанні із виробничим колапсом стають причиною фінансової неспроможності ще донедавна промислових центрів, не кажучи вже про невеликі міста [9].

Одним із найбільш яскравих прикладів є банкрутство міста Детройт в США, про яке було оголошено в липні 2013 р. через неможливість погасити більш ніж 18-мільярдну заборгованість. Серед причин цього аналітики називають корупційні дії влади міста, расові конфлікти, проте основним є те, що фінансово-економічна криза в США значним чином вплинула на автомобільну промисловість (General Motors та Chrysler), що мала для Детройта містоутворююче значення.

Однак це не єдиний випадок банкрутств міст як в США, так і в інших країнах. Зокрема, на межі банкрутства нещодавно опинились такі міста, як Лос-Анджелес та Сан-Дієго в США та Вільнюс, Берлін, Рим у Європі.

Наприклад, столиця Німеччини також вже кілька років фактично є збанкрутілою – борг Берліну, за підсумками експертів, перевищує його бюджет за три роки. Загалом же кожне третє велике місто в Німеччині має непомірно велику заборгованість. Критична ситуація Берліну та низки інших німецьких міст значною мірою зумовлена особливостями законодавства самої Федеративної Республіки: у місцевої влади немає повноважень щодо самостійного корегування рівня податкових ставок, оскільки це є прерогативою виключно федерального уряду.

В якості прикладу також можна навести Італію, де нині більш ніж десяток міст знаходяться на межі банкрутства. Особливо несприятливою ситуація є у південній частині країни. Проте до числа потенційних банкрутів увійшли не тільки південні муніципалітети Італії, основними проблемами яких є корупція чиновницького апарату, неефективне управління та активність мафіозних кланів, але й промислові, традиційно більш стабільні, міста півночі країни.

Першим містом-банкрутом в Росії може стати Ростов Великий в Ярославській області. На сьогоднішній день в законодавстві Російської Федерації не прописано механізм банкрутства міста, але в разі такого розвитку подій відповідачем за боргами міста має стати уряд Ярославської області, оскільки Ростов не володіє майном достатнього розміру, внаслідок продажу якого можна було б вирішити існуючі фінансові проблеми. Фінансова неспроможність міста не має вплинути на соціальні виплати населенню та надання муніципальних послуг, проте будівництво нових об'єктів нерухомості чи добудову існуючих місто розпочати не зможе.

Основні причини фінансової неспроможності міст узагальнено та наведено на рис. 1.

Рис. 1. Основні причини фінансової неспроможності міст

Повертаючись до вітчизняних реалій, слід окрему увагу приділити українській столиці, яка ще в 2014 р., за підсумками експертів, знаходилась у переддефолтному становищі, а з 6 жовтня 2015 р. рішенням Київської міськради було введено тимчасовий мораторій за виплатами зовнішніх боргів міста. На сьогоднішній день боргові зобов'язання столиці складають близько 840 млн. дол. За даними міського голови Києва, у 2014 р. борг міста становив 12,5 млрд. грн. (585 млн. дол.), а станом на жовтень 2015 р. зріс до 18 млрд. грн., при цьому тільки на обслуговування боргу витрачається близько 2 млрд. грн. щорічно [5].

Загалом така несприятлива ситуація склалась не водночас. Ще у 2005 р. Київською міською радою були випущені т. зв. муніципальні бонди (євробонди), що були розміщені на міжнародному фінансовому ринку і за своєю сутністю є частиною гарантованого державного боргу. За підсумками експертів, нині в обігу знаходяться євробонди Києва на суму 250 (під 8% річних) та 300 млн. дол. (під 9,375% річних) зі строками погашення 6 лютого 2015 р. та 11 липня 2016 р. відповідно [4; 5].

Таким чином, під технічний дефолт міста потрапили два випуски євробондів, розміщені в 2005 та 2011 рр. Фактично ж зовнішній борг Києва за ці роки збільшився в кілька разів через стрибки валютного курсу: 250 млн. дол. було отримано на розвиток інфраструктури міста (будівництво мостового переходу) за курсом 5,5 грн. за 1 дол.; 300 млн. дол. було взято на рефінансування зовнішніх боргів міста за курсом 8 грн. за 1 дол.

Варто зауважити, що в 2014 р. Кабінетом Міністрів України на погашення зобов'язань міста було виділено кошти з державного бюджету: борги Києва було включено у загальний пакет, тому що бюджет столиці є вже фактично невіддільним від бюджету держави. В поточному році ситуація значно змінилась, і коштів на погашення боргів міста з державного бюджету виділено не буде. Натомість планується провести реструктуризацію зовнішнього боргу Києва за умови досягнення компромісу із кредиторами. Оскільки Україна на сьогоднішній день знаходиться у фазі завершення реструктуризації зовнішнього боргу за євробондами, відповідно, і столиця має реструктурувати гарантований державою борг (євробонди Києва включено до боргової операції, що передбачена програмою розширеного фінансування EFF Міжнародного валютного фонду).

Аналізуючи причини обмеженого дефолту української столиці, можна виділити ключові з них, зокрема:

- 1) борги, що накопичувались протягом багатьох років;
- 2) недосягнення конструктивного діалогу з кредиторами щодо реструктуризації боргів;
- 3) бюрократизована система управління містом;
- 4) складна фінансово-економічна ситуація в країні загалом;

- 5) низька якість управління фінансами міста, відсутність чітко розробленого бізнес-плану;
- 6) корупційні дії чиновницького апарату;
- 7) неефективне управління комунальними підприємствами.

Зокрема, в управлінні Київської міської влади знаходиться 407 комунальних підприємств, з них 198 – безпосередньо в управлінні Київської міськради та 209 – в управлінні районних держадміністрацій. За I півріччя 2015 р. вони звітували:

- 130 комунальних підприємств показали прибуток на суму 82,4 млн. грн.;
- 103 комунальні підприємства отримали збитки у сумі 386,2 млн. грн.;
- 174 комунальні підприємства показали нульову звітність або не відзвітували взагалі, про що свідчать офіційні дані [5].

Додатковим навантаженням на бюджет міста в осінній період є підготовка до опалювального сезону, на що й було спрямовано значну частину наявних коштів столиці. Тому в подальшому міській владі Києва варто більш уважно підходити до проблем формування дохідної та витратної частин бюджету столиці.

Оскільки тимчасова (технічний дефолт) та фундаментальна (банкрутство) фінансова неспроможність міста – це неоднакові за сутністю поняття, відповідно, вони мають наслідки різного ступеню важкості.

Якщо під банкрутством міста розуміється його неспроможність самостійно і в повному обсязі розраховуватись за власними зобов'язаннями (в т. ч. соціальними), а також недостатність ресурсів для фінансування подальшої діяльності та виконання функцій, що призводить до руйнації існуючих господарських зв'язків та унеможливлення задовольнити потреби територіальної громади в достатньому обсязі [9, с. 167], то технічний дефолт є набагато меншою проблемою для життєдіяльності міста.

Згідно з джерелом [3], технічний дефолт – невиконання позичальником додаткових умов кредитної угоди, наприклад, заборона певної діяльності до повернення позики, підтримка певного рівня фінансових показників впродовж дії угоди тощо. Існує різниця між поняттями «дефолт» — невиконання фінансових зобов'язань, неплатоспроможність, неможливість виплачувати зобов'язання та «банкрутство» — визнана господарським судом фінансова неспроможність.

Загалом під технічним дефолтом в даному контексті мається на увазі тимчасова неспроможність міста обслуговувати власні борги. Причини технічного дефолту можуть бути досить різноманітними, але на відміну від банкрутства вони мають не фундаментальний, а тимчасовий характер.

З огляду на масштабність проблеми банкрутства міста слід більш детально підійти до наслідків цієї події з т. зв. ключових зацікавлених сторін (рис. 2).

	Муніципалітет	Громада	Бізнес
Економічні наслідки	X1	X2	X3
Соціальні наслідки	X4	X5	X6
Екологічні наслідки	X7	X8	X9

Рис. 2. Матриця наслідків банкрутства міста в розрізі основних стейкхолдерів

Як видно з рис. 2, увагу було зосереджено на трьох основних сферах життєдіяльності міста та встановлено вплив на кожну з них у разі його банкрутства. Аналіз передумов та наслідків банкрутства міста як складної цілісної системи передбачає дослідження низки структурних елементів, які з точки зору сталого

розвитку прийнято об'єднувати в три укрупнені підсистемні блоки: економічний, соціальний та екологічний [1; 6; 8].

Так, економічний блок охоплює всі види виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг, що є необхідними для життєдіяльності людей. Складові елементи

X1 →	<ul style="list-style-type: none"> - погіршення, а іноді навіть знищення інвестиційного клімату в місті; - скорочення місцевих податків і зборів - обмеження фінансування інфраструктурних проектів; - розпродаж власності муніципалітетів для покриття боргів міста; - неможливість залучати нові позикові кошти протягом значного періоду часу; 	ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ МУНІЦИПАЛІТЕТУ
X4 →	<ul style="list-style-type: none"> - іміджеві (репутаційні) втрати для міста; - зростання соціальної напруги в місті; - погіршення криміногенної ситуації в місті; - згорання соціальних проектів, що фінансуються з міського бюджету 	
X7 →	<ul style="list-style-type: none"> - відмова від інноваційних ресурсозберігаючих технологій розвитку міста; - згорання екологічних проектів та програм; - забруднення атмосфери (навколишнього середовища) в місті внаслідок відсутності коштів на заходи з покращення екології 	

Рис. 3. Основні наслідки банкрутства для муніципалітету

X2 →	<ul style="list-style-type: none"> - скорочення робочих місць; - затримки (замороження) заробітної плати; - погіршення якості життя в місті 	ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ
X5 →	<ul style="list-style-type: none"> - скорочення або скасування соціальних виплат, що фінансуються з міського бюджету; - соціальна апатія; - відсутність перспектив подальшого розвитку особистості; - зменшення відчуття особистої безпеки; - неможливість отримувати соціально-значимі послуги в сфері освіти, охорони здоров'я тощо 	
X8 →	<ul style="list-style-type: none"> - погіршення стану здоров'я внаслідок погіршення навколишнього середовища; - зменшення на ринку міста пропозиції екологічної (відповідно, й більш дорожчої) продукції та послуг 	

Рис. 4. Основні наслідки банкрутства для громади

X1 →	<ul style="list-style-type: none"> - погіршення, а іноді навіть знищення інвестиційного клімату в місті; - скорочення підприємницької активності; - відсутність перспектив економічного розвитку бізнесу; - погіршення умов і можливостей кредитування для приватного бізнесу - підвищення витрат на безпеку та охорону 	ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ БІЗНЕСУ
X4 →	<ul style="list-style-type: none"> - згорання соціальних бізнес-програм (благодійність тощо); - відтік кваліфікованої робочої сили в більш сприятливі райони 	
X7 →	<ul style="list-style-type: none"> - відмова від інноваційних ресурсозберігаючих технологій розвитку бізнесу; - згорання екологічних проектів та програм; - переорієнтація бізнесу на більш дешеве „брудне” виробництво з дорогого „чистого” 	

Рис. 5. Основні наслідки банкрутства для бізнесу

економічного підсистемного блоку можна досліджувати та аналізувати за допомогою низки параметрів, що їх характеризують, зокрема [2; 7; 10]: обсяги виробництва продукції та наданих послуг; розміри сплачених податків; вартість основних засобів; показники рентабельності, ліквідності, ділової активності, фінансової стійкості тощо.

Соціальний підсистемний блок має безпосереднє відношення до якості життя населення міста, соціальних умов та стандартів. Серед критеріїв, за допомогою яких можна проаналізувати зміни в соціальній підсистемі, є [2; 7; 10]: середній вік населення; приріст населення; очікувана тривалість життя; рівень освіти; зайнятість (безробіття); сфера діяльності; рівень доходів; стан криміногенної ситуації; рівень захворюваності тощо.

В свою чергу, екологічний підсистемний блок відповідає за стан довкілля в місті. До найбільш важливих показників цього блоку можна віднести наступні [2; 7; 10]: концентрація шкідливих речовин у повітрі; викиди забруднених стічних вод; обсяги використаної електроенергії; обсяги виробничих та побутових відходів; частка утилізованих та повторно використаних відходів; обсяги інвестицій в ресурсо- та енергозберігаючі технології тощо.

На рис. 3–5 розглянуто економічні, соціальні та екологічні наслідки банкрутства міста окремо для кожної із зацікавлених сторін.

Загалом же банкрутство міста можна також розглядати як інструмент фінансового захисту від кредиторів. Проте проблема фінансової неспроможності міста полягає не тільки у припиненні виплат фінансових зобов'язань кредиторам, а й у скороченні соціальних програм, служб та закладів, що фінансуються з міського бюджету, оскільки формально місто не може піти з ринку, як, наприклад, збанкрутіле підприємство, а продовжує формально існувати. Світова практика показує, що за таких обставин борги міста мають бути реструктуризовані, не виключається також повний або частковий продаж власності муніципалітетів.

Проаналізувавши дані рис. 3–5, слід зауважити, що у випадку технічного дефолту наслідки для міста хоча й не є такими масштабними, проте погіршення рейтингів міста та репутаційні втрати не забудуть відобразитись негативним чином як на якості життя городян, так і на бізнесовому середовищі. Зокрема, інвестори та кредитори асоціюватимуть приватний бізнес із муніципальними проблемами, що вплине на можливості доступу до зовнішніх ресурсів й їх «ціну».

Поряд із цим, за умови раціонального підходу до управління містом, технічний дефолт може стати дієвим поштовхом для перезапуску міської економіки. Для цього кошти, що тимчасово вивільнюються, слід спрямувати в ті галузі, що є підґрунтям подальшого зростання економіки міста, найголовнішими серед яких є:

- інноваційні ресурсо- та енергозберігаючі технології, що в подальшому нададуть можливість значно зменшити витрати на забезпечення життєдіяльності міста;

- перспективні містобудівні об'єкти, які мають стратегічну цінність і здатні покращити підприємницьку активність в місті;

- якість міського менеджменту.

Висновки. В статті розглянуто проблему фінансової неспроможності міст з урахуванням існуючих причинно-наслідкових зв'язків. На основі реальних прикладів визначено передумови погіршення фінансового становища міст.

За допомогою матриці висвітлено наслідки банкрутства міста для основних зацікавлених сторін, серед яких муніципалітет, громада та бізнес. Досліджено відмінні риси між банкрутством та технічним дефолтом міста з т. зв. можливих наслідків. Зазначено умови, за яких технічний дефолт може посприяти перезапуску міської економіки.

Література:

1. Биченко Л.А. Актуальні питання розвитку міських агломерацій / Л.А. Биченко // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 2(40). – С. 1–7.
2. Гопцій Д.О. Оцінка сталого розвитку міст / Д.О. Гопцій, М.Й. Коваленко // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 2(33). – С. 1–12.
3. Дефолт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дефолт>.
4. Киев объявил технический дефолт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/city/kyiv/3573666-kyev-obiavyl-tekhnicheskyy-defolt>.
5. Офіційний сайт Київської міської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmr.gov.ua/uk>.
6. Підгрушний Г. Методологічні проблеми діагностики міст при розробці стратегій їх розвитку / Г. Підгрушний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/dprmu/2012_22/B5_Pidgr.pdf.
7. Скриган А.Ю. Опыт формирования системы индикаторов устойчивого развития города / А.Ю. Скриган // Покровский региональный журнал. – 2010. – № 9. – С. 100–109.
8. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: [національна доповідь] / За ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
9. Аванесова Н.Е., Марченко О.В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади: [монографія] / Н.Е. Аванесова, О.В. Марченко. – Х.: Щедра садиба плюс, 2015. – 196 с.
10. Шевченко О.Ю. Формирование системы индикаторов устойчивого развития муниципальных территорий / О.Ю. Шевченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ivdon.ru/magazine/archive/n4p1y2012/1172>.

Васильев А.В., Марченко О.В. Причины и последствия финансовой несостоятельности городов

Аннотация. В статье проанализированы характерные черты, присущие городам-банкротам и городам, которые оказались на грани финансовой несостоятельности. На основании проведенного анализа определены и обобщены причины финансовой несостоятельности городов. Также обозначены последствия банкротства города для ключевых стейкхолдеров.

Ключевые слова: город, банкротство, финансовая несостоятельность, технический дефолт.

Vasylyev O.V., Marchenko O.V. Causes and consequences of city's financial insolvency

Summary. This article analyzes the characteristics inherent in the bankrupt – cities and the cities, which were on the brink of financial insolvency. Based on the analysis identified and summarized the causes of city's financial insolvency. Also marked the consequences of bankruptcy for the key stakeholders of the city.

Keywords: city, bankruptcy, financial insolvency, a technical default.